

6. MODEL PRACY Z UCZNIEM UPOŚLEDZONYM UMYSŁOWO W STOPNIU LEKKIM

dr Patrycja Jurkiewicz,
mgr Beata Rola

POZIOM DIAGNOSTYCZNY

Identyfikacja trudności edukacyjnych ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Jakie informacje i zalecenia mogą być zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?

Uczeń z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim uzyskuje orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego na mocy decyzji Zespołu orzekającego, działającego w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. W orzeczeniu Zespół przedstawia diagnozę, zalecenia i uzasadnienie. W diagnozie zawarte są informacje o możliwościach i potencjale rozwojowym dziecka. W przypadku dziecka z upośledzeniem umysłowym określone są:

- poziom rozwoju intelektualnego,
- poziom rozwoju poszczególnych funkcji poznawczych,
- cechy funkcjonowania społecznego ucznia.

Zazwyczaj rozpoznanie obejmuje także elementy diagnozy edukacyjnej związanej z umiejętnością czytania i liczenia. W razie potrzeby dołączona jest diagnoza logopedyczna.

Charakterystyka ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Jakie są uwarunkowania psychofizyczne funkcjonowania ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?

Niedorozwój umysłowy (upośledzenie umysłowe) charakteryzuje się istotnie niższym niż przeciętne funkcjonowaniem intelektualnym z jednocześnie współwystępującym ograniczeniem w zakresie dwóch lub więcej spośród następujących umiejętności przystosowawczych: porozumiewania się, samoobsługi, trybu życia domowego, uspołecznienia, korzystania z dóbr społeczno-kulturalnych, samodzielności, troski o zdrowie i bezpieczeństwo, umiejętności szkolnych, organizowania czasu wolnego i pracy. Niedorozwój umysłowy ujawnia się przed 18. rokiem życia (R. Luckasson, i in., 1992, s. 1; W: J. Kostrzewski, 2006, s. 16).

Jak podaje J. Kostrzewski (2006, s. 21), R. Luckasson i współpracownicy określili trzy etapy diagnozy upośledzenia umysłowego: etap I polega na diagnozie niedorozwoju umysłowego, etap II to klasyfikacja i opis, a etap III obejmuje określenie profili i intensywności potrzebnego wsparcia.

Zgodnie z obowiązującą klasyfikacją wyróżnia się 4 stopnie upośledzenia umysłowego: lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki.

Osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mają zróżnicowany potencjał rozwojowy. Jest to zaburzenie o charakterze globalnym (wszystkie funkcje i procesy psychiczne odbiegają od normy), dlatego ich trudności w uczeniu się wynikają z zaburzeń: spostrzegania, uwagi, pamięci, myślenia, mowy, sprawności motorycznych, ale także procesów emocjonalnych, motywacyjnych, adaptacji społecznej. Spostrzeganie uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim jest niedokładne, wybiórcze, węższe zakresowo, występują zaburzenia analizy i syntezy spostrzeżeń. U uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim stwierdza się obniżoną zdolność koncentracji uwagi. Ich uwaga jest krótkotrwała, mało podzielna i łatwo ulega zakłóceniu (nadmiernie odwracalna). Bardzo trudno jest skoncentrować ich uwagę zwłaszcza, gdy podejmują rozwiązanie zadań sprawiających trudności. Wzmacnianie uwagi tych uczniów jest procesem ciągłym i nie można go pomijać w trakcie realizacji działań edukacyjno-terapeutycznych.

Dzieci upośledzone umysłowo w stopniu lekkim mają dobrą pamięć mechaniczną. Natomiast pamięć logiczna jest u nich w dużym stopniu zaburzona, co przejawia się w obserwowanych faktach:

- odtwarzanie zapamiętanych informacji odbywa się według zapamiętanej kolejności;
- mają trudności z odpytywaniem wyrywkowym, często po prostu nie rozumieją tego, czego wyuczyły się na pamięć;
- mają trudności w posługiwaniu się wyuczoną tabliczką mnożenia, bo wymaga to wybiórczego stosowania zapamiętanych wiadomości;
- potrzebują również większej liczby powtórzeń, aby utrwalić zapamiętane informacje.

Rozwój mowy u dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim często bywa opóźniony, jednakże z uwagi na stosunkowo dobrą pamięć mechaniczną są w stanie (przy dobrej stymulacji środowiskowej) opanować znaczny zasób słownictwa, chociaż:

- mają trudności w rozumieniu znaczenia wypowiedzi oraz w samodzielnym tworzeniu dłuższych wypowiedzi (twórcze stosowanie mowy);

- częściej też w porównaniu z dziećmi w normie intelektualnej występują u nich wady wymowy;
- z uwagi na częste zaniedbanie środowiskowe można zaobserwować też używanie wulgaryzmów i wyrażeń slangowych.

Mają stosunkowo dobrze rozwiniętą mowę odtwórczą, ale słabiej funkcjonuje u nich twórczy wymiar mowy.

Osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mają zaburzone myślenie abstrakcyjne, słowno-pojęciowe. Ich myślenie rozwojowe zatrzymuje się na poziomie myślenia konkretno-obrazowego, co przejawia się w trudnościach z abstrahowaniem, uogólnianiem, tworzeniem pojęć, wnioskowaniem czy przewidywaniem (myśleniem przyczynowo-skutkowym). Zaburzenie wyższych form myślenia w znacznym stopniu utrudnia zdobywanie wiedzy i powoduje, że pewien jej zasób jest niedostępny osobom z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim.

Najczęściej występujące zaburzenia u dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim, które mają znaczenie dla ich osiągnięć szkolnych, to:

- zaburzenie orientacji przestrzennej,
- niski poziom sprawności grafomotorycznej,
- słaba koncentracja uwagi,
- liczne i nasilone wady wymowy,
- wolniejsze tempo pracy,
- zaburzenia rozumienia znaczenia wypowiedzi,
- zaburzenia analizy i syntezy (wzrokowej, słuchowej, wzrokowo-słuchowej),
- trudności w rozpoznawaniu liter oraz w czytaniu,
- trudności w rozumieniu przeczytanego tekstu,
- istotnie zaburzony poziom rozumienia wszelkich reguł, zasad, definicji,
- utrudnione tworzenie pojęcia liczby,
- ograniczenia procesów pamięciowych,
- brak zrozumienia treści zadań tekstowych i trudności w ich rozwiązywaniu,
- zaburzenia wyobraźni przestrzennej utrudniające rozumienie i wykonywanie zadań geometrycznych,
- trudności w orientowaniu się w stosunkach czasowych i posługiwaniu się nimi,
- kłopoty w powiązaniu nowych informacji z poprzednio zapamiętanymi,
- słaby poziom stosowania umiejętności w praktyce,

- mała samodzielność w wykonywaniu zadań,
- często występująca nadpobudliwość psychoruchowa lub zahamowanie,
- brak krytycyzmu,
- trudności w antycypacji zachowań,
- impulsywność,
- podatność na negatywne wpływy otoczenia,
- niski poziom motywacji,
- mała wrażliwość na potrzeby innych,
- częste przejawy agresji.

Wymienione powyżej trudności nie muszą przejawiać się w każdym przypadku. Każdy z uczniów jest inny, jego poziom funkcjonowania w szkole, zachowanie, możliwości i ograniczenia są indywidualnie zróżnicowane.

Wyznaczniki procesu edukacyjnego w odniesieniu do ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Jaką podstawę programową realizują uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, jakich trudności z nabywaniem wiadomości i umiejętności mogą doświadczać, jak powinien pracować nauczyciel z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?

Podstawa programowa

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim realizują tę samą *podstawę programową*, co ich sprawni rówieśnicy. Nauczyciele mają obowiązek dostosować wymagania edukacyjne (niezbędne do uzyskania poszczególnych śródrocznych i rocznych (semestralnych) ocen klasyfikacyjnych z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych, wynikających z realizowanego przez siebie programu nauczania) do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia rozwojowe uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom.

Stosowane przez nauczyciela metody, formy i środki dydaktyczne muszą być adekwatne do indywidualnych możliwości i potrzeb psychofizycznych uczniów.

Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna

Upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim najczęściej rozpoznaje się dopiero, gdy dziecko rozpoczyna naukę szkolną. Jednak w przedszkolach też można spotkać dzieci, które mają orzeczenie o lekkim upośledzeniu umysłowym.

Wobec dzieci w wieku przedszkolnym z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim realizacja podstawy programowej w takim samym stopniu dotyczy zagadnień związanych z opieką i wychowaniem, jak i edukacją. Kierując się specyfiką dysfunkcji, szczególną uwagę należy zwrócić na stymulację językową i komunikacyjną oraz rozwijanie umiejętności wyrażania emocji. Umiejętność wykorzystywania różnych rodzajów komunikatów sprzyja nie tylko wyrażaniu własnych myśli, ale również pozwala na prawidłową interpretację kierowanych do dziecka wypowiedzi.

Innym ważnym aspektem, na tym etapie edukacyjnym, jest promowanie samodzielności i podmiotowości oraz uświadomienie dzieciom ich możliwości i ograniczeń związanych z niepełnosprawnością. Należy zwrócić szczególną uwagę na bezpieczeństwo, sposoby zwracania się o pomoc w sytuacjach dla dzieci trudnych oraz kształtowanie czynności samoobsługowych, nawyków higienicznych i zachowań kulturalnych.

W procesie edukacyjnym należy szczególnie zadbać o to, by w każdej sytuacji podkreślać związki przyczynowo-skutkowe, wskazywać logiczne powiązania między sytuacjami, zdarzeniami, zachowaniami a ich skutkami. W tym celu ważne jest wykorzystywanie różnych naturalnych sytuacji i zdarzeń związanych z życiem codziennym dziecka, które mogą tworzyć praktyczny kontekst sytuacyjny sprzyjający wytworzeniu się spoiwa i spostrzeżeń łączących wiadomości bliskie dziecku z treściami świeżo poznanymi. Umożliwia to lepsze zapamiętanie, przechowanie i wykorzystanie zdobytej wiedzy.

Trudnym obszarem do zrealizowania dla dzieci z upośledzeniem umysłowym jest obszar edukacji matematycznej. Wymaga on stosowania w możliwie szerokim zakresie zasady pogładowości. Służy temu stwarzanie sytuacji edukacyjnych realizujących drogę poznania od konkretności (przedmioty naturalne, zastępniki) do pojęcia. Szczególnie ważne jest tu staranne dobieranie pomocy dydaktycznych z uwzględnieniem poziomu rozwoju intelektualnego, możliwości manipulacyjnych, percepcyjnych, a także zainteresowań dziecka.

Ograniczenia intelektualne dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim powodują, że zasób pojęć z tego zakresu kształtuje się później niż u ich sprawnych rówieśników. W związku z tym, w razie potrzeby, należy zadbać o możliwość wydłużenia tego etapu edukacyjnego i dostosowanie wymagań do potrzeb rozwojowych ucznia. Utrudnienia w tym zakresie mogą również przekładać się na dalsze trudności – między innymi w opanowaniu umiejętności czytania i pisania. W sytuacji trudności w zakresie czytania należy w szerszym stopniu stosować zabawy lub ćwiczenia z wykorzystaniem zastępników symbolicznych oraz elementy czytania pozornego (globalnego).

Zgodnie z podstawą programową wychowania przedszkolnego w przypadku dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim funkcje przedszkola dotyczą: opieki, edukacji, wychowania, a w przedszkolu specjalnym także rehabilitacji i profilaktyki.

Główne zadania przedszkola, do którego uczęszczają dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, można sformułować następująco:

- wdrażanie do opanowania czynności samoobsługowych, ładu, porządku, dbałości o higienę i kulturę osobistą,
- doskonalenie rozwoju mowy,
- rozwijanie sprawności intelektualnych,
- kształtowanie umiejętności społecznych,
- wdrażanie do realizacji zadań życiowych, współdziałania w grupie rówieśniczej i z osobami dorosłymi,
- wdrażanie do przestrzegania zasad bezpieczeństwa,
- wychowywanie przez sztukę (formy plastyczne, muzykę, śpiew, pląsy, taniec),
- budzenie zainteresowań konstrukcyjnych,
- dążenie do wspomagania rozwoju intelektualnego (dzięki edukacji matematycznej),
- rozwijanie gotowości do czytania i pisanie.

W celu realizacji zadań wychowania przedszkolnego, konieczne jest:

- zapewnienie dzieciom poczucia bezpieczeństwa;
- stwarzanie dzieciom okazji do odczuwania satysfakcji i sukcesu z wykonanego zadania;
- rozpoczynanie realizacji każdego tematu zajęć od zagadnień najbliższych uczniowi, znanych z codziennego życia;
- wprowadzanie podstaw edukacji matematycznej;
- kształtowanie pojęć przez zapewnienie możliwości poznawania różnych obiektów w ich naturalnym środowisku;
- prowadzenie zajęć w formie zabawy;
- doskonalenie: spostrzegania, pamięci, mowy, orientacji przestrzennej, koordynacji wzrokowo-ruchowej, lateralizacji, grafomotoryki;
- zapewnienie właściwej liczebności dzieci w grupie i ewentualnego wsparcia wolontariuszy, asystentów nauczyciela;
- podziału sali przedszkolnej na dwie części: edukacyjną i relaksacyjną;
- wielokrotne wracanie do określonej tematyki i umieszczenie w widocznym miejscu sali zasad, które dzieci powinny przestrzegać (np. w formie obrazków sytuacyjnych, bądź symbolicznych lub napisów);
- dbanie o celowy dobór dzieci do prac zespołowych, grupowych (jako przeciwdziałanie stygmatyzowaniu, etykietowaniu dzieci);

- przeciwdziałanie wykluczeniu dziecka przez rówieśników (zabawy integrujące, wyznaczanie do wspólnych zadań);
- przekonanie rodziców o konieczności przestrzegania ustalonych norm, zasad postępowania również w domu ucznia;
- ocenianie prac dzieci na podstawie wysiłku włożonego w ich wykonanie;
- wprowadzenie systemu oceny zachowania dziecka w różnej formie;
- zapewnienie stałości norm, zasad, ułożenia przedmiotów w określonych miejscach, wykonywania określonych czynności (np. samoobsługowych), stałego porządku dnia, a w razie planowanych zmian – wcześniejszego uprzedzania dzieci o tym;
- wdrażanie do opanowania podstawowych informacji niezbędnych w życiu codziennym.

Układ treści nauczania na I etapie edukacji jest koncentryczny, czyli zakłada, że w trakcie edukacji szkolnej nauczyciel kilkakrotnie powraca do tych samych treści poszerzając ich zakres. Zgodnie z podejściem metodyków kształcenia specjalnego, niektóre treści nauczania z zakresu edukacji w klasie I można realizować w klasie II lub klasie III (B. Boenish, I. Muszyńska, 2009).

Nauczanie w klasach I–III ma charakter zintegrowany. Planując zintegrowane zajęcia, nauczyciel musi uwzględnić realizację materiału ze wszystkich rodzajów edukacji na tym etapie kształcenia.

W celu ułatwienia realizacji procesu poznawczego, nauczyciel powinien odwoływać się do zainteresowań, upodobań dzieci, a także uwzględniać ich potrzeby, możliwości, uwarunkowania rodzinne i środowiskowe.

Prezentację nowych treści należy rozpoczynać od bezpośredniego poznania rzeczy i zjawisk w ich naturalnym środowisku.

Na II i III etapie edukacyjnym realizowane jest nauczanie przedmiotowe.

Przedmioty matematyczno-przyrodnicze

Nauczyciel, który podejmuje pracę z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim na II i III etapie edukacyjnym, powinien znać przebieg i charakterystykę rozwoju ucznia na poprzednich etapach edukacyjnych. Ważne jest, aby zapewnić uczniowi możliwość powracania do pewnych treści, by utrwalać wiadomości szczególnie ważne w dalszym kształceniu i w życiu codziennym.

Z uwagi na ograniczone niepełnosprawnością możliwości poznawcze uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, istnieje konieczność szczególnego dostosowania

procedur realizacji podstawy programowej szczególnie w dwóch obszarach: edukacji przyrodniczej i edukacji matematycznej. Wiąże się to z trudnościami, jakie ci uczniowie przejawiają w zakresie złożonych strategii poznawczych, abstrakcyjnego myślenia, analizowania i wnioskowania. Nauczyciel powinien stosować takie strategie pomocy uczniowi, które umożliwią mu zrozumienie istoty zadania lub zagadnienia. Służyć temu mogą odpowiednie metody pracy (problemowa, zadawania pytań, praktycznego działania czy oparta na przeżywaniu), środki dydaktyczne (modele, filmy, plansze, interaktywne wizualizacje itp.) oraz formy organizacyjne (zwłaszcza praca w grupach).

W obszarze edukacji matematyczno-przyrodniczej istotną rolę spełniają eksperymenty i doświadczenia, które w edukacji uczniów upośledzeniem umysłowym pełnią szczególną rolę. Dają możliwość odkrywania związków między zjawiskami, kształtują postawę poszukującą oraz pozwalają rozwijać podstawowe procesy psychiczne, a głównie myślenie logiczne.

Przedmioty humanistyczne

W przypadku ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, realizacja podstawy programowej w obszarze humanistycznym skupia się na dalszym rozwijaniu sprawności językowych, a w tym kształtowaniu złożonych struktur gramatycznych oraz budowaniu dłuższych wypowiedzi powiązanych w logiczną całość.

Wielu uczniów ma trudności z przenoszeniem znanych i wyuczonych form wypowiedzi do sytuacji życia codziennego. Z trudem radzą sobie z wyjaśnianiem i opisywaniem. Jednym z ważniejszych zadań nauczyciela w tym obszarze jest praca nad spójnością wypowiedzi uczniów i rozwojem ich słownika oraz kształtowaniem umiejętności argumentowania, prowadzenia rozmowy.

Analiza i interpretacja tekstów kultury jest dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim szczególnie trudna, ponieważ wymaga rozumienia perspektywy drugiej osoby. W sensie rozwoju poznawczego jest tym przekroczenie poziomu dziecięcego egocentryzmu oraz empatyczna umiejętność *spojrzenia z zewnątrz*. Te zdolności poznawcze z trudem rozwijają się u uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Sprawności te można kształcić poprzez np. specjalne ćwiczenia przyjmowania cudzej perspektywy. Należy mieć na uwadze, że praca z tekstami źródłowymi musi odbywać się przy dużym wsparciu nauczyciela i z zastosowaniem pewnych ułatwień, np.: map myślowych, inscenizacji, filmów, zastępników wizualnych, schematów, porównań itp.

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mogą mieć trudności z zapamiętaniem faktów historycznych i określaniu ich związków przyczynowo-skutkowych.

Dlatego też w nauczaniu historii konieczne jest systematyczne powtarzanie i utrwalanie wiedzy. Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim często nie posiadają umiejętności skutecznego zapamiętywania. Dlatego tak ważna jest rola nauczyciela, który doskonali umiejętności uczniów w zakresie technik zapamiętywania. W celu uatrakcyjnienia tego procesu należy prezentować i powtarzać wiedzę w różnych kontekstach, formach oraz z wykorzystaniem różnych środków dydaktycznych.

W pracy z uczniem upośledzonym umysłowo w stopniu lekkim, realizacja podstawy programowej w tym zakresie wymaga od nauczycieli ograniczenia się do najważniejszych aspektów omawianego zagadnienia historycznego, bazowania na pamięci mechanicznej ucznia, dzielenia treści na małe kroki oraz podejmowania dodatkowych działań wizualizujących treści.

Ważnym zadaniem nauczyciela w pracy z uczniem upośledzonym umysłowo w stopniu lekkim na III etapie edukacyjnym jest dostarczanie odpowiednich informacji o jego predyspozycjach zawodowych i o samych zawodach.

Etap ponadgimnazjalny

Ważnym zadaniem nauczyciela jest kontynuacja orientacji zawodowej i kształtowanie predyspozycji do określonych zawodów. Poznanie zawodu nie powinno polegać tylko na znajomości jego nazwy, lecz na konkretnych informacjach, wzmacnianych np. wycieczkami do zakładów pracy, warsztatów uczestniczeniem w spotkaniach z przedstawicielami różnych zawodów.

Ocenianie uczniów

Należy podkreślić, że w statucie każdej szkoły jest opisany wewnątrzszkolny system oceniania uczniów¹⁸.

Kompleksowa ocena uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim wymaga odniesienia zarówno do aktualnych możliwości ucznia, jak i jego ograniczeń. Jej celem powinno być gromadzenie danych o zachowaniu i osiągnięciach uczniów oraz ocena poziomu jego funkcjonowania. Podczas oceniania powinny być brane pod uwagę czynniki, które wskazują głównie na aktualny poziom i możliwości ucznia. Dotyczą one wkładu pracy, zaangażowania oraz samodzielności w wykonywanych działaniach oraz poziomu umiejętności. Powyższe wskaźniki należą do całego systemu ułatwień dydaktycznych, któremu podlegają w szkole uczniowie upośledzeni umysłowo w stopniu lekkim.

¹⁸ Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (DzU Nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

Prawo oświatowe mając na względzie powyższe wskaźniki w ww. rozporządzeniu wskazuje na konieczność dostosowania oceny do indywidualnych możliwości psychofizycznych i edukacyjnych ucznia. Ocenianie osiągnięć edukacyjnych każdego ucznia polega na rozpoznawaniu przez nauczycieli poziomu i postępów w opanowaniu przez ucznia wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań edukacyjnych, wynikających z podstawy programowej i realizowanych w szkole programów nauczania uwzględniających tę podstawę.

W tak przemyślanej strategii nauczania elastyczność oceniania tworzy nadrzędną zasadę pracy. Szczególnie widoczne jest to w opisie warunków i form przeprowadzania sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego w stosunku do potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Ułatwienia dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim uczęszczających do szkół zawodowych dotyczą dostosowania warunków i formy przeprowadzania egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe i odnoszą się głównie do możliwości wydłużania czasu egzaminu pisemnego i praktycznego o nie więcej niż o 30 minut każdy.

Ocenianie wewnątrzszkolne

Celem takiego systemu jest:

- informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i jego zachowaniu oraz o postępach w tym zakresie;
- udzielanie uczniowi pomocy w samodzielnym planowaniu swojego rozwoju;
- motywowanie ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu;
- dostarczenie rodzicom (prawnym opiekunom) i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w nauce, zachowaniu oraz specjalnych uzdolnieniach ucznia;
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Oceniając ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim należy brać pod uwagę jego: motywację do pracy, systematyczność, postępy w rozwoju na miarę indywidualnych możliwości.

Natomiast postępy dziecka należy rozpatrywać w odniesieniu do jego:

- rozwoju emocjonalnego,
- rozwoju fizycznego,
- rozwoju społecznego,
- rozwoju intelektualnego,
- rozwoju w zakresie zainteresowań, uzdolnień artystycznych, sportowych, hobby,
- rozwoju umiejętności szkolnych (B. Boenish, I. Muszyńska, 2009).

Ważną rolę w kształceniu i usprawnianiu ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim spełniają Indywidualne Programy Edukacyjno-Terapeutyczne (IPET), w których określone są aktualne kierunki oddziaływań wszystkich specjalistów pracujących z dzieckiem. Bieżące ocenianie postępów/osiągnięć ucznia, bądź trudności w realizacji wyznaczonych zadań, można dokonywać w arkuszach obserwacji na podstawie, których można wprowadzić korekty programu, polegające na dostosowaniu go do rozwojowych możliwości psychofizycznych (uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne) ucznia na podstawie zasad ortodydaktyki. Natomiast ewaluacji IPET należy dokonywać w trakcie spotkań Zespołów (wszystkich nauczycieli, terapeutów, rehabilitantów, wolontariuszy pracujących z dzieckiem niepełnosprawnym).

Warto pamiętać, że najlepszą formą wspierania wysiłków ucznia jest wzmacnianie nawet najmniejszych osiągnięć i starań.

Wychowawca klasy powinien przynajmniej raz na semestr dokonywać oceny podsumowującej, co w klasach I– III dokonywane jest w formie opisowej. Przygotowując ocenę opisową należy podkreślać pozytywne aspekty rozwoju dziecka, wskazywać jego dokonania, zaangażowanie, osiągnięcia. Natomiast trudności, niepowodzenia warto ująć w kategoriach wyzwań, zadań na przyszłość i co za tym idzie zamiast słów: *nie umiesz liczyć do 10*, lepiej napisać: *w drugim semestrze powinieneś poćwiczyć liczenie do 10*.

Ocena roczna lub końcowa zawiera opisową relację z postępów dziecka w stosunku do zachowań interpersonalnych, umiejętności szkolnych, artystycznych, technicznych.

Opracowując ocenę ucznia z upośledzeniem umysłowym, nauczyciel musi pamiętać o rzetelnym, sprawiedliwym ujęciu jego postępów. Niewątpliwie ułatwi to współpracę z innymi członkami grona pedagogicznego i rodziną dziecka, a także uchroni przed koniecznością spełniania ich niemożliwych do realizacji żądań.

Określając wymagania dydaktyczno-wychowawcze wobec dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, trzeba mieć na względzie zapewnienie im poczucia bezpieczeństwa. Jego kształtowaniu sprzyja stałość i jasność reguł obowiązujących w szkole i klasie. Dlatego też warto, aby uczniowie mieli poczucie, że zasady zostały wspólnie ustalone i zaakceptowane. Dzięki temu nauczycielowi będzie łatwiej unikać błędów związanych z określaniem adekwatnych wymagań, aby nie były zbyt niskie ani nadmierne.

Zasady pracy z uczniem z upośledzeniem umysłowym dotyczą zasad pedagogiki ogólnej. Nadany jest im jednak inny wymiar i kontekst. Typologia, która łączy nauczanie, wychowanie i interwencyjne oddziaływanie pedagogiki specjalnej, wyróżnia następujące zasady:

- dokładnego poznania ucznia;
- indywidualizacji w zakresie stosowanych metod, środków i organizacji pracy w stosunku do charakteru zaburzeń;

- systematyczności oddziaływań na odchylenia;
- trwałości wyników oddziaływań;
- elastyczności działań – uwzględniając zmiany w środowisku i zmiany odchyleń;
- współpracy i współdziałania rodziny i środowiska ze specjalistą pracującym z dzieckiem (K. Kirejczyk, 1981).

Wskazówki do prowadzenia wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim

Jakie są czynniki warunkujące proces uczenia się, przebieg uczenia się i osiągnięcia szkolne ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?
--

Diagnoza przeprowadzana w poradniach psychologiczno-pedagogicznych ma na celu rozpoznanie niepełnosprawności, określenie stopnia upośledzenia umysłowego i wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Rozpoznanie upośledzenia umysłowego nie wyklucza występowania innych rodzajów zaburzeń.

Diagnoza funkcjonalna/wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia jest złożonym procesem rozpoznania, którego celem jest ocena poziomu *wiedzy i umiejętności, potrzeb, zakresu możliwości i ograniczeń*. Powinna być prowadzona w sytuacjach naturalnych z uwzględnieniem emocji i zainteresowań ucznia.

Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania powinna być opracowana przez *Zespół nauczycieli i specjalistów* prowadzących zajęcia z danym uczniem. Ważny jest udział rodziców w gromadzeniu danych o dziecku.

Diagnoza funkcjonalna akcentuje to, co dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie, to, co już opanowało oraz to, co podejmie ze wsparciem drugiej osoby. Diagnoza funkcjonalna ma wskazać możliwości rozwojowe, które są podstawą opracowywania, realizacji oraz badania efektywności programów edukacyjno-terapeutycznych.

Przykładowe narzędzia diagnostyczne w pracy z uczniami z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim

Z jakich narzędzi diagnostycznych może samodzielnie skorzystać nauczyciel oraz z pomocą, jakich specjalistów powinien przeprowadzić rozpoznanie specjalnych potrzeb edukacyjnych ucznia?

Do ustalania oceny poziomu rozwoju i funkcjonowania uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim przydatne mogą być różne narzędzia diagnostyczne. Z niektó-

rych narzędzi oceniających funkcjonowanie ucznia niepełnosprawnego nauczyciel może korzystać tylko we współpracy z psychologiem.

Do oceny umiejętności czytania i pisanie oraz rozumienia pojęć i umiejętności matematycznych nauczyciel może zastosować standardowe narzędzia pomiaru wykorzystywane w szkołach (patrz: *materiały szkoleniowe z pierwszej części szkolenia*).

Popularnym narzędziem diagnostyczno-oceniającym jest **Inwentarz H.C Gunzburga** do oceny postępów w rozwoju społecznym, stanowiący zarazem podstawę planowania pracy w zakresie rehabilitacji społecznej dla wszystkich stopni upośledzenia umysłowego. Sfery wyodrębnione w inwentarzu to:

- obsługiwanie siebie,
- komunikowanie się,
- zajęcia,
- uspołecznienie.

Ważne jest poznanie środowiska domowego ucznia. To środowisko powinien znać wychowawca, który powinien utrzymywać kontakty z rodzinami uczniów na bieżąco.

Coraz częściej opracowywane są w szkołach różne narzędzia, przeznaczone do własnego użytku, takie jak:

- arkusze obserwacyjne,
- bilanse umiejętności i wiadomości.

Jednym z pierwszych etapów oceny poziomu funkcjonowania ucznia jest zebranie informacji, najczęściej przez wychowawcę klasy, uzyskanych ze wszystkich dostępnych źródeł, tj.:

- 1) obserwacji ucznia mającej na celu pozyskanie informacji dotyczących: zachowania dziecka, jego relacji rówieśniczych i z osobami dorosłymi, przygotowania do zajęć, umiejętności i wiadomości, problemów osobistych etc.);
- 2) informacji od rodziców, prawnych opiekunów lub rodzeństwa ucznia nt. stanu zdrowia dziecka, ewentualnie problemów wychowawczych i edukacyjnych, zagrożenia niedostosowaniem społecznym, statusu rodzinnego, społecznego, materialnego, konieczności zapewnienia wsparcia finansowego, rzeczowego;
- 3) informacji od innych członków grona pedagogicznego pracujących z dzieckiem w zakresie kierunków oddziaływań, rodzajów problemów ucznia; rodzajów zaburzeń, działań, form pomocy udzielonych w danym roku szkolnym;
- 4) dokumentacji szkolnej (np. orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej, badań specjalistycznych wykonanych np. podczas pobytu w szpitalu, przychodni zdrowia, arkuszy ocen) (B. Boenish, 2009).

Sformułowanie Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego dla ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Jak konstruować Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny (IPET)?
Jakie metody, formy, środki powinien uwzględnić Zespół przy konstruowaniu IPET?

Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem, IPET obowiązkowo opracowuje się dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim jedynie w szkołach integracyjnych i specjalnych. Projektowane zmiany wskazują na obowiązek opracowywania IPET dla uczniów niepełnosprawnych bez względu na to, w jakim rodzaju szkoły są kształceni, a więc będzie też obowiązek opracowywania IPET w szkołach ogólnodostępnych.

Konstruując IPET należy pamiętać o konieczności dostosowania go do konkretnego ucznia, jego osobowości, aktualnego poziomu rozwoju, wiadomości i umiejętności, stanu zdrowia.

W celu zebrania tak szerokiego spektrum wiadomości o dziecku, konieczne jest przygotowywanie i weryfikowanie IPET przez wszystkich nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z danym uczniem. Ewaluacja programu powinna odbywać się, co najmniej raz na semestr podczas spotkań Zespołów.

Zasadne jest skonstruowanie jednolitego wzorca IPET, który będzie obowiązywał w danej szkole na określonym etapie edukacyjnym.

Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny może zawierać:

- dane personalne ucznia;
- krótką charakterystykę dziecka (charakter, upodobania, zainteresowania, lęki, dominujące nastroje, preferowane formy aktywności, fobie, stan zdrowia, predyspozycje);
- opis grupy klasowej, w której uczeń przebywa, bądź adnotację, że uczeń objęty jest indywidualnym nauczaniem;
- plan zajęć (tygodniowy);
- pisemną zgodę rodziców na realizację programu;
- podpisy osób odpowiedzialnych za realizację programu;
- potwierdzenie zatwierdzenia programu przez radę pedagogiczną;
- cele edukacyjne (ogólne i szczegółowe);
- cele terapeutyczne;
- dostosowanie wymagań edukacyjnych;

- kierunki oddziaływań wspomagających rozwój dziecka, rodzaje pomocy specjalistycznej, typ zajęć rewalidacyjnych (E. Korzeniewska, R. Naprawa, A. Tanajewska, 2009).

W Indywidualnym Programie Edukacyjno-Terapeutycznym należy, w szczególności, określić:

- rodzaj, charakter, zakres oddziaływań nauczycieli, terapeutów, rehabilitantów, którzy mają zajęcia z uczniem;
- typ, rodzaj zajęć rewalidacyjnych, socjoterapeutycznych przewidzianych dla dziecka oraz indywidualny program terapii z tych zajęć (w formie załącznika);
- w jaki sposób należy dostosować realizację: programów nauczania, programu wychowawczego i programu profilaktyki dla potrzeb konkretnego ucznia;
- formy opieki, którymi zostało dodatkowo objęte dziecko w placówce (np. opieka w świetlicy szkolnej);
- zasady postępowania z uczniem, które wychowawca poleca innym nauczycielom do kontynuacji (np. dla dziecka z zaburzeniami jedzenia: przestrzeganie spożycia przez dziecko tylko tych produktów, które rodzic wpisał mu na dany dzień do zeszytu kontaktów ze szkołą, bądź do dzienniczka etc.);
- ewentualne modyfikacje indywidualnego programu (data, dział, rodzaj modyfikacji) (B. Boenish, 2007).

Przygotowywanie IPET dla ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim warto rozpocząć od określenia celów, jakie każdy nauczyciel chce osiągnąć z dzieckiem w ramach swoich zajęć. Cele ogólne stanowią kierunki pracy z dzieckiem, natomiast cele szczegółowe są opisem osiągnięć ucznia z zakresu danej wiedzy bądź przedmiotu czy zadania. Następnie należy odpowiednio dopasować treści nauczania. Trzeba pamiętać o konieczności rozpoczynania procesu poznawczego od treści konkretno- obrazowych i tych, które są najbliższe dziecku.

W ramach systemu oświaty uczeń z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim może uzyskać wsparcie: logopedy, rehabilitanta, psychologa, specjalisty z zakresu terapii pedagogicznej, terapeuty zajęciowego, terapeuty integracji sensorycznej, surdopedagoga, tyflopädagoga.

POZIOM PRAKTYCZNY

Realizacja IPET (Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego) w pracy z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Jak realizować IPET uwzględniając zasady pracy z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?

Realizując IPET nauczyciel powinien kierować się ważnymi założeniami postępowania pedagogicznego, co najmniej w zakresie:

- kształtowania motywacji do uczenia się;
- zwiększania możliwości ucznia w poznawaniu samego siebie i otoczenia;
- stwarzania kreatywnych warunków uczenia się;
- kształtowania umiejętności ucznia w podejmowaniu decyzji;
- utrwalania osiągnięć.

Każdy IPET powinien podlegać ewaluacji. Ułatwi to weryfikację treści, zasad, metod i form pracy na poszczególnych zajęciach. W związku z tym nauczyciel powinien prezentować postawę gotowości do weryfikacji i ewentualnej zmiany w zakresie postępowania, wymagań, metod, form i środków dydaktycznych stosowanych w trakcie zajęć.

Realizacja zajęć edukacyjnych w pracy z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Jak organizować i realizować zajęcia edukacyjne i działania wspierające ucznia na etapie przedszkolnym, szkoły podstawowej, gimnazjalnym i szkoły ponadgimnazjalnej?

JĘZYK POLSKI

Ze względu na trudności w zakresie czytania, na każdym etapie edukacyjnym i w stosunku do wszystkich przedmiotów szkolnych nauczyciele powinni zwracać uwagę na dobór tekstów. Wybór tekstów prozy lub wierszy przeznaczonych do nauki na pamięć powinien uwzględniać zainteresowania uczniów, ładunek emocjonalny i dialogi. Fragmenty opisów powinny być wizualizowane. Ten rodzaj modyfikacji sprzyja zrozumieniu tekstu i doskonaleniu samej techniki czytania. W zakresie pisania mogą wystąpić trudności z zastosowaniem w praktyce słownictwa, wyuczonych reguł ortograficznych i gramatycznych. W związku z tym nauczyciel może ograniczyć liczbę terminów/pojęć koniecznych do zapamiętania na rzecz ich zastosowania, a więc uznać, że treści programowe w tym zakresie zostały zrealizowane, gdy uczeń wie, jak je użyć w praktyce lub wie, jak je odnaleźć (w słownikach, skryptach, książkach). Ważne jest również wizualne wskazywanie (podpowiedzi) pewnych schematów pisemnych wypowiedzi. Istotny jest także wybór tych rodzajów wypowiedzi pisemnych, które dla ucznia mają walor praktyczny, a zrezygnowanie z tych, które są wyrazem twórczej aktywności. W zakresie wypowiedzi ustnych modyfikacja może dotyczyć tematyki wypowiedzi. Powinna być ona związana z najbliższym środowiskiem ucznia i być wspierana planem wypowiedzi lub symbolicznej wizualizacji zdarzeń.

HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO/HISTORIA

Nauczyciel historii musi być szczególnie wyczulony na to, żeby nauka tego przedmiotu nie ograniczyła się jedynie do poznawania pojedynczych zdarzeń nie umiejscowionych w rzeczywistości historycznej. Dlatego powinien wybierać treści, które w sposób wyrazisty i przejrzysty tworzą pewną całość logiczną i chronologiczną, rezygnując z rozbudowanych wątków pobocznych. Również terminologia powinna być okrojona do minimum. Samodzielna praca z tekstem źródłowym powinna dotyczyć tylko fragmentów tekstu lub ich uproszczonej wersji. Mogą także wystąpić problemy z zastosowaniem konkretnych dat wydarzeń historycznych i zapisów cyfr w datach. W tym przypadku, poza wyborem najważniejszych i najbardziej charakterystycznych zdarzeń i dat, nauczyciel powinien stosować ćwiczenia typu: zapisy z lukami, łączenie obrazów lub fragmentów tekstu z datami, tworzenie zeszytów teczek przeznaczonych tylko dla danej epoki historycznej.

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

Ten obszar tematyczny jest szczególnie trudny do opanowania dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Ograniczone możliwości samodzielnego rozumienia wydarzeń i uczestniczenia w rozmowach osób dorosłych na tematy społeczno-polityczne powodują, iż jest to wiedza bardzo odległa od zainteresowań i potrzeb tej grupy uczniów. W tym przypadku wszystkie treści powinny być modyfikowane pod kątem łączenia i odwoływania się do przykładów i dokonywania analizy informacji zawartych w środkach masowego przekazu. Nacisk należy również położyć na samodzielne gromadzenie informacji i jej interpretowanie w formie dyskusji.

JĘZYK OBCY NOWOŻYTNY

U uczniów z upośledzeniem w stopniu lekkim występują problemy z zastosowaniem w praktyce słownictwa oraz wyuczonych reguł ortograficznych i gramatycznych, a także trudności w nauce na pamięć wierszy, piosenek, dialogów.

Dostosowanie treści w tym zakresie dotyczy przede wszystkim ograniczenia materiału teoretycznego na rzecz doświadczenia jak największej ilości sytuacji komunikacyjnych w kontekście ich praktycznego zastosowania. Ważne jest również dostosowanie tempa pracy oraz wielozmysłowe poznawanie treści.

MATEMATYKA

W przypadku uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim dostosowanie treści w tym zakresie dotyczy posługiwania się wykresami i tabelami. Nauczyciel (w miarę możliwości i potrzeb ucznia) powinien stosować ułatwienia typu: wykonaj według wzoru, uzupełnij fragment, odszukaj błąd itp.

Treści z zakresu geometrii wykorzystujące rysunek, szkic konstrukcje mogą być realizowane z użyciem szablonów, a obliczanie pól z uwzględnieniem gotowych rysunków pomocniczych. Niektórzy uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim mogą mieć problemy z zamianą jednostek miar lub stosowaniem narzędzi pomiarowych. W tym zakresie ważne jest np. realizowanie zajęć praktycznych w terenie.

Rozumowanie matematyczne (wyciąganie wniosków z przesłanek) i układanie równań do rozwiązywanych zadań tekstowych należy wspomagać materiałami graficznymi. Ważne jest również systematyczne sprawdzanie stopnia rozumienia treści poleceń, treści zadań i kierowanie aktywnością ucznia.

FIZYKA/CHEMIA

Największym problemem w realizacji powyższych treści są trudności z myśleniem przyczynowo-skutkowym. Dostosowania w tym zakresie w stosunku do uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim powinno dotyczyć doboru reprezentatywnych dla przedmiotu treści, które uczeń będzie w stanie tylko zapamiętać. Nadrzędną regułą pracy powinien być pokaz lub prowadzenie doświadczeń, obserwacji i eksperymentów. Należy mieć świadomość, że wykorzystywane wzory będą częściej zapamiętywane mechanicznie, a nie ze zrozumieniem.

Dostosowania w zakresie zapisu wzorów fizycznych i chemicznych, uzupełniania tabel, wykonywania rysunków pomocniczych mają ten sam charakter, jak w edukacji matematycznej. Istotnym dostosowaniem w realizacji treści tych przedmiotów jest możliwość wydłużenia czasu realizacji wybranych zagadnień.

GEOGRAFIA

Największe trudności w zakresie omawianego przedmiotu występują podczas realizacji treści z wykorzystaniem map – korzystanie z mapy ściiennej i mapy w atlasie, różne rodzaje map (administracyjne/fizyczne), odczytywanie z nich informacji, kierunków głównych i pośrednich. Nawet odczytywanie nazw pisanych różną wielkością czcionki, rozstrzelonym drukiem czy umieszczanych wzdłuż rzek, jezior czy pasm górskich, mogą sprawić duże problemy uczniom z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Dostosowanie powinno dotyczyć szczególnego skupienia się na najistotniejszych treściach, ważnych z punktu widzenia umiejętności praktycznych.

PRZYRODA/BIOLOGIA

Dostosowanie treści przyrodniczych w pracy z grupą uczniów z upośledzeniem w stopniu lekkim należy skupić na działaniach w zakresie prowadzenia wszelkiego rodzaju obserwa-

cji, eksperymentów i doświadczeń. Uczeń powinien być wdrażany do samodzielnego prowadzenia tych aktywności, a wnioskowanie powinien przeprowadzać we wsparciu z nauczycielem lub grupą. Jedną z form dostosowania treści do możliwości tej grupy uczniów jest stosowanie rozbudowanego materiału graficznego – plansz, schematów, rysunków, modeli.

ZAJĘCIA TECHNICZNE

Dla ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim problemem może być realizacja wymagania: *Opracowuje pomysły (konceptje) rozwiązań typowych i problemów technicznych pojawiających się w projektowaniu modeli* (na trzecim etapie edukacyjnym).

W tym przypadku nauczyciel musi zadbać o to, aby uczniowie mogli obserwować przykładowe rozwiązania lub stwarzać okazje do wspólnej pracy w grupie. W wielu przypadkach dostosowanie będzie dotyczyło powielania gotowych schematów.

ZAJĘCIA KOMPUTEROWE/INFORMATYKA

Podczas zajęć komputerowych w przypadku uczniów z upośledzeniem umysłowym należy zwrócić szczególną uwagę na nabywanie przez nich praktycznych umiejętności i wykonywania czynności zgodnie z poleceniami.

MUZYKA/PLASTYKA

Indywidualizacja oddziaływań edukacyjnych w obszarze tych przedmiotów powinna uwzględniać bardzo zróżnicowane możliwości uczniów. Dostosowanie powinno dotyczyć głównie zastępowania jednych predyspozycji innymi, np.: wymóg zaśpiewania utworu można zastąpić wymogiem wyrecytowania słów; uczeń, który nie jest w stanie grać na instrumentach może podejmować się akompaniowania na instrumencie łatwiejszym lub rozpoznawania instrumentów. Uczeń, który nie osiąga efektów w zakresie rysunku może go uzupełniać lub składać z fragmentów itp.

WYCHOWANIE FIZYCZNE

Demonstrując różne ćwiczenia fizyczne nauczyciel przede wszystkim musi zadbać o to, aby uczniowie upośledzeni umysłowo w stopniu lekkim rozumieli instrukcje wykonania danych ćwiczeń. Szczególną uwagę powinien poświęcić promocji zdrowia i wskazaniu sposobu wykorzystania zdobytych umiejętności w organizacji wolnego czasu.

W pracy z dzieckiem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim poszczególne zasady są uszczegóławiane i realizowane w postaci wytycznych metodycznych lub reguł dydaktycznych, np.:

- zadania prezentuj krótko i sekwencyjnie;

- nowy materiał powtarzaj systematycznie;
- wiedzę i umiejętności stosuj w naturalnych sytuacjach życiowych dziecka;
- wykorzystuj materiał konkretny;
- pokaz i obserwację wzmacniaj instrukcją słowną;
- wzmacniaj zainteresowania ucznia;
- wprowadzaj zadania od prostych do bardziej złożonych.

Kluczowa w procesie nauczania ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim jest zasada indywidualizacji. W sposób oczywisty wymusza dostosowanie poczynań pedagogicznych do możliwości oraz potrzeb ucznia. Zasada indywidualizacji powinna dotyczyć dwóch poziomów. Pierwszy z nich skupia się na mocnych stronach dziecka i jest wyznacznikiem indywidualnego podejścia do zainteresowań, motywacji, aspiracji czy innych artystycznych zdolności. Drugi zaś dotyczy korygowania sprawności zaburzonych. Właśnie ten rodzaj indywidualizacji jest charakterystyczny w pracy z dzieckiem z upośledzeniem umysłowym. Jednak dziecko, wobec którego stosowana jest zasada indywidualizacji w nadmiarze, jako pewien nawyk dydaktyczny, nie ma możliwości współdziałania w grupie, budowania adekwatnej samooceny, korygowania swoich możliwości, a nawet budowania szacunku do siebie i innych.

Zasady oceniania

Ocenę z poszczególnych przedmiotów nauczania dla ucznia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim ustala nauczyciel prowadzący. Podstawową zasadą oceniania tej grupy uczniów jest położenie akcentu na ocenę wkładu pracy i zaangażowania, a nie na poziom wiadomości czy umiejętności. Szczegółowe zasady oceniania uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim powinny uwzględniać następujące wymagania:

- Ocenę dobrą otrzymuje uczeń, który opanował treści zawarte w wymaganiach podstawowych.
- Ocenę bardzo dobrą lub celującą uczeń otrzymuje, gdy opanuje treści wykraczających poza poziom podstawowy.
- Jeżeli poziom wiedzy ucznia jest niższy niż podstawowy, otrzymuje on ocenę dostateczną lub dopuszczającą (w zależności od charakteru i zakresu niedostatków w osiągnięciach ucznia).
- Jeżeli uczeń wykazuje problemy w opanowaniu wymagań podstawowych, ale posiada minimum wiedzy i umiejętności dla danego poziomu edukacji i stara się uczestniczyć w procesie nauczania, to zasługuje na ocenę dostateczną.

- Uczniowi, który wykazuje fragmentaryczną wiedzę i niski poziom umiejętności, wystawia się ocenę dopuszczającą.
- Ocenę niedostateczną otrzymuje uczeń, który nie opanował wiadomości i umiejętności określonych w programie nauczania. Nie jest w stanie wykonać zadań o elementarnym stopniu trudności, nawet z pomocą nauczyciela.

W każdym z powyższych wymagań należy uwzględnić wkład pracy ucznia. W związku z tym również możliwość ewentualnego podwyższenia oceny o jeden stopień niż wynika to z ogólnie przyjętych kryteriów. Przy wystawianiu oceny zachowania należy uwzględnić stwierdzone przez specjalistów zaburzenia emocjonalne dziecka. Jeżeli, mimo zaburzeń, przestrzega norm społecznych (zachowuje właściwy stosunek do pracowników szkoły itp.) może być nagrodzony oceną dobrą z zachowania. Jeżeli uczeń nie spełnia tych podstawowych wymogów, wystawia się ocenę poprawną, a w skrajnych przypadkach nieodpowiednią.

Tak konstruowana ocena pracy ucznia niepełnosprawnego często budzi sprzeciw wśród innych uczniów. Ważne jest wówczas dokładne opisanie kryteriów oceniania lub też stosowanie zmiany kryteriów do różnych sytuacji edukacyjnych i w odniesieniu do różnych uczniów (nie tylko do uczniów z upośledzeniem umysłowym).

Cele edukacyjno-terapeutyczne lub edukacyjne w pracy z uczniem

Cele edukacyjne odnoszące się do uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim są podporządkowane ogólnym celom kształcenia, przewidzianym dla wszystkich uczniów. Dotyczą wielostronnego rozwoju uczniów i przygotowania ich do życia tak, aby w sposób najbardziej racjonalny mogli przystosować się do warunków i wymagań społecznych. W wyniku realizacji powyższych celów uczniowie powinni zostać przygotowani do kształcenia się przez całe życie, a więc powinni umieć:

- uczyć się skutecznie;
- pozyskiwać i twórczo wykorzystywać informacje;
- stawiać pytania, dociekać i rozumować;
- planować własną pracę;
- działać samodzielnie;
- współdziałać z innymi.

Uszczegółowienie powyższych założeń znajduje swoje odzwierciedlenie w celach terapeutycznych, do których należą między innymi:

- rozwijanie procesów poznawczych;

- wzmacnianie pozytywnego kontaktu emocjonalnego;
- eliminowanie zachowań niepożądanych;
- usprawnianie zaburzonych funkcji i kompensowanie braków.

Pomoce techniczne i środki dydaktyczne, z jakich mogą korzystać nauczyciele i uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
Z jakich pomocy technicznych i środków dydaktycznych mogą korzystać nauczyciele i uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim?

Przygotowanie uczniów do życia we współczesnym świecie wymaga określonych zmian w edukacji. Muszą być one dostosowane do zmieniających się warunków i rozwoju cywilizacji. Technologie informacyjne stanowią integralną część tego procesu. Praca z komputerem pozwala dziecku na samodzielność w zakresie działania i decydowania, na kreatywność i szeroko rozumianą sprawczość. W edukacji uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych ma wielorakie znaczenia.

Gdy dziecko upośledzeniem umysłowym pracuje z komputerem, zaczyna być związane z rzeczywistością, która posługuje się określonym kodem (słownym, obrazowym i działaniowym) dostępnym również dla niego. Staje się dzięki temu takie samo jak jego sprawny rówieśnik. Być może w tym tkwi nieporównywalna z niczym siła oddziaływania komputera na osoby niepełnosprawne. Tablica multimedialna, komputer wraz z oprogramowaniem dydaktycznym czy Internet stwarzają uczniowi z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim przede wszystkim szansę na prezentowanie i zdobywanie wiedzy w środowisku wolnym od barier. Ponadto, dzięki bogactwu zasobów, narzędzia te wpływają na ogólną atrakcyjność procesu poznania i jednocześnie bardziej go indywidualizując. Sprzyja to pobudzaniu emocji i motywacji, większej koncentracji uczniów i lepszemu wykorzystaniu czasu, co w kontekście pracy z uczniami z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim jest istotnym walorem. Sam fakt korzystania z powyższych narzędzi oznacza także ich późniejsze wykorzystanie w życiu dorosłym. Dla uczniów z upośledzeniem może to stanowić ważny atut dla ich społecznego i zawodowego funkcjonowania.

Praca z multimediami oznacza także zmiany w technikach nauczania. Media w znacznym większym stopniu prowokują nauczanie problemowe. Nauczyciel korzystający z IT musi zrezygnować z przekazywania treści w sposób tradycyjny (opowiadania, wykładania) na rzecz budowania zadań, które pozwolą uczniom samodzielnie zdobywać wiedzę i komunikować się w ramach samodzielnie konstruowanych wypowiedzi.

Konstruując zajęcia dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, nauczyciel powinien jednak pamiętać, że pomocą, środkiem dydaktycznym może okazać się nawet najprostszy przedmiot, który przybliży dziecku poznawaną tematykę. Nie zawsze trzeba wszystko prezentować za pomocą technik multimedialnych.

Nauczyciel, dobierając środki dydaktyczne dla uczniów z upośledzeniem umysłowym, powinien kierować się:

- celami, jakie chce osiągnąć;
- możliwościami dzieci;
- zainteresowaniami uczniów;
- zapleczem organizacyjno-ekonomicznym placówki;
- własnymi umiejętnościami.

W związku z tym należy uznać, że środkiem dydaktycznym będzie wszystko to, co przybliży uczniowi otaczający świat, ułatwi poznanie i zrozumienie, a także określenie i odnalezienie swojego miejsca w społeczeństwie i otaczającej rzeczywistości.

LITERATURA:

- Boenish, B., Muszyńska, I. (2009). *Program nauczania uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim w klasach I–III szkoły podstawowej*. Warszawa: CMPP.
- Boenish, B. (2007). Indywidualne programy edukacyjne dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. W: B. Boenish, L. Klaro-Celej, J. Marszczycka-SucHECKA, B. Rola, M. Sobocińska, *ABC konstruowania indywidualnych programów edukacyjnych*. Płock: MSCDN.
- Borzyszkowska, H. (1997). *Izolacja społeczna rodzin mających dzieci upośledzone umysłowo w stopniu lekkim*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Giryński, A. (1989). *Funkcjonowanie młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu lekkim w rolach społecznych*. Warszawa: WSPS.
- Giryński, A. (2004). Poczucie samotności dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w zależności od postaw rodzicielskich. *Szkoła Specjalna*, nr 1.
- Głodkowska, J. (2001). *Zabawa i nauka w kręgu baśni. Metoda wspomaganie wrażliwości edukacyjnej dziecka lekko upośledzonego umysłowo w wieku wczesnoszkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Głodkowska, J. (2006). *Poznanie ucznia szkoły specjalnej*. Warszawa: WSiP.
- Grossman, H. J. (red.) (1973). *Manual on Terminology and Classification in Mental Retardation 1973 Revision*, Baltimore: American Association on Mental Deficiency.
- Grossman, H.J. (red.) (1983). *Classification in Mental Retardation*, Washington D.C. American Association on Mental Deficiency.
- Hanisz, J., Grzegorzewska, E., Łukasik, S., Petkowicz, H. (2001). *Ocena opisowa i sprawdzian osiągnięć ucznia. Kształcenie zintegrowane w klasach 1–3*. Warszawa: Wesola Szkoła.
- Heber, R. (1959, 1961). *A Manual on Terminology and Classification in Mental Retardation*, Washington D.C. American Association on Mental Deficiency.
- Kirejczyk, K. (1981). *Upośledzenie umysłowe. Pedagogika*. Warszawa: PWN.
- Korzeniewska, E., Naprawa, R., Tanajewska, A., (2009), *Program zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej w szkole podstawowej masowej lub szkole specjalnej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim*. Gdańsk: Harmonia.
- Korzeniewska, E., Naprawa, R., Tanajewska, A. (2009). *Program nauczania dla II etapu edukacji dla klas IV–VI w szkole podstawowej masowej lub szkole specjalnej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim*. Gdańsk: Harmonia.

- Kostrzewski, J. (2006). Niepełnosprawność umysłowa: poglądy, metody diagnozy i wsparcia. W: A. Czapiga (red.). *Psychologiczne wspomaganie rozwoju psychicznego dziecka. Teoria i badania*. Wrocław: Wydawnictwo WTN.
- Kupisiewicz, M. (2004). *Edukacja ekonomiczna dzieci. Z badań nad rozumieniem wartości pieniądza i obliczeniami pieniężnymi*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Luckasson, R. i in. (1992). *Mental Retardation. Definition, Classification and Systems of Supports*. 9-th Edition Washington D.C. American Association on Mental Retardation.
- Luckasson, R. i in. (2002). *Mental Retardation. Definition, Classification and Systems of Supports*, 10-th Edition Washington D.C. American Association on Mental Retardation
- Piotrowicz, R. (2004). *Jutro możemy być szczęśliwi – jakość życia dzieci i dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie w Polsce, według najnowszych badań*, <http://www.bardziejkochani.pl>.